

Getto 1941-1943

2013-02-28

Jesienią 1939 w Krakowie mieszkało ponad 60 tys. Żydów. 18 maja 1940 szef dystryktu krakowskiego Otto Wächter ogłosił, że do 15 sierpnia w Krakowie może pozostać tylko 15 tys. pracowników żydowskich wraz z rodzinami. Reszta Żydów musiała opuścić miasto.

Wyjeżdżający mogli wybrać miejsce zamieszkania i zabrać ze sobą posiadany jeszcze majątek ruchomy. Dla osób wysiedlanych przymusowo okupanci niemieccy urządzili obóz przejściowy przy ul. Szlak. Stąd pod niemiecką strażą byli odprowadzani na dworzec główny.

Marzec 1941 – przeprowadzka do getta

3 marca 1941 wszyscy mieszkający legalnie w Krakowie Żydzi mieli się przeprowadzić do „żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej” (getta). Okupanci utworzyli ją w części Podgórze – chrześcijańscy mieszkańcy tego obszaru musieli opuścić swoje domy, warsztaty, sklepy i zakłady użytkowe. Decyzja była nieodwołalna. Przeprowadzka miała nastąpić do 20 marca 1941. Tym, którzy nie zastosują się do zarządzenia grożono wysiedleniem przymusowym.

Na getto przeznaczono kilka ulic, na których stało 320, przeważnie jednopiętrowych domów. Do tej pory na tym terenie mieszkało 3 tys. ludzi. Teraz należało znaleźć miejsce dla ok. 17 tys. Obliczono, że na jedną osobę przypadały zaledwie 2 metry kwadratowe.

Na terenie getta pozostały trzy polskie placówki – sąd i więzienie przy ul. Czarnieckiego, pracujące dla Wehrmachtu Zakłady Optyczne „Spectrum” Feliksa Dziuby przy ul. Węgierskiej oraz apteka Pod Orłem Tadeusza Pankiewicza przy pl. Zgody.

Od 21 marca 1941 przekraczanie granic getta bez odpowiednich przepustek było surowo karane. Polakom, którzy udzielili Żydom schronienia grożono konfiskatą mieszkańia.

Od 15 października 1941 Żydzi, którzy opuścili getto bez przepustki karani byli śmiercią. Śmierć groziła też Polakom, którzy im pomagali.

Granice

Początkowo obszar getta wytyczały zasieki z drutu kolczastego. W pierwszych dniach kwietnia 1941, w okresie żydowskiego święta Pesach, druty zlikwidowano, a ekipy polskich murarzy zaczęły wznosić wokół getta mur. Na niektórych odcinkach naturalną granicę stanowiły wapienne skały Krzemionek.

Do getta prowadziły cztery bramy. Główna (nr I) zajmowała całą szerokość ul. Limanowskiego – łączyła budynek nr 2 przy tejże ulicy z narożnikiem domu przy Rynku Podgórskim 1. Brama nr II stała na drugim końcu ul. Limanowskiego, nr III pomiędzy budynkami przy ul. Lwowskiej i Józefińskiej, a IV – między ulicą Kącik i narożnym budynkiem przy pl. Zgody.

Istniejące w getcie żydowskie urzędy powstały na rozkaz gestapo. Wykonywały jego zarządzenia i były przez nie kontrolowane. Pierwszy z urzędów – zorganizowana we wrześniu 1939 Rada Żydowska (Judenrat) – pełnił funkcję pośrednika między ludnością żydowską a

władzami niemieckimi. Był odpowiedzialny za terminowe i sumienne wykonywanie wszystkich zarządzeń okupanta, dystrybucję oficjalnych przydziałów żywności oraz zapewnienie ludności getta podstawowych warunków higienicznych. Kolejny – Żydowska Służba Porządkowa (Jüdischer Ordnungsdienst), nazywana powszechnie OD – został stworzony w lipcu 1940. Jego zadaniem było pilnowanie porządku wśród społeczności żydowskiej. Żydowska Samopomoc Społeczna, ŻSS (Jüdische Soziale Selbsthilfe), która powstała w maju 1940 jako jedna z agend Naczelnej Rady Opiekuńczej (NRO), zajmowała się zapewnianiem pomocy biednym, dzieciom oraz szpitalom, organizowaniem kuchni ludowych, a także dystrybucją środków pomocowych. Natomiast do zadań Urzędu Pracy (Arbeitsamt) należało ewidencjonowanie wszystkich Żydów mieszkających w getcie, a przede wszystkim przydzielanie pracy stałej oraz przymusowej. Obowiązek pracy przymusowej, wykonywanej raz w tygodniu, dotyczył wszystkich Żydów, którzy ukończyli czternasty rok życia. Praca ta polegała zazwyczaj na zajęciach dorywczych – w zimie na usuwaniu śniegu, w lecie na zamykaniu ulic lub porządkowaniu Plant oraz parków.

Jedyną czynną w getcie apteką była **apteka Pod Orłem** przy pl. Zgody 18, należąca do Polaka, Tadeusza Pankiewicza. Razem z nim pracowały Irena Drożdżikowska, Helena Krywaniuk oraz Aurelia Danek. Zgodę na pozostanie w getcie Pankiewicz uzyskał, jak sam wspominał, dzięki łapówkom wręczanym odpowiednim osobom. Apteka nie tylko zaopatrywała mieszkańców getta w lekarstwa. Stała się też salonem, w którym spotykali się znajomi, by porozmawiać nie tylko o bieżących wydarzeniach, ale też o filozofii, sztuce, muzyce. Bywalcami apteki byli między innymi kompozytor i poeta Mordechaj Gebirtig czy malarz Abraham Neumann. Wieczorami dla grona przyjaciół grywała w niej czasami orkiestra braci Rosner.

Wysiedlenie czerwcowe

29 maja 1942 getto zostało otoczone przez niemieckie oddziały Sonderdienstu (służba specjalna) i policji. Ogłoszono kontrolę dokumentów. Osobom, które miały zaświadczenie o pracy rzemieślniczej w niemieckich firmach lub urzędach żydowskich, a także ich rodzinom, przedstawiciele gestapo i Arbeitsamt wbijali do kenkart – dokumentów tożsamości – nowe pieczętki. Ci, którzy pieczętki nie otrzymali, musieli opuścić getto. Zostali w brutalny sposób zgromadzeni na pl. Zgody. Wszystkich wywieziono 1 czerwca 1942 z dworca w Płaszowie do obozu zagłady w Bełżcu.

W trzech etapach czerwcowego wysiedlenia śmierć poniosło ponad 7 tys. krakowskich Żydów. W kolejnym wysiedleniu, 28 października 1942, z krakowskiego getta wywieziono do obozu zagłady w Bełżcu ponad 4,5 tys. Żydów. Około 600 zabito na miejscu.

Likwidacja getta

13 marca 1943 nad ranem do otoczonego oddziałami Sonderdienstu getta wkroczyły oddziały SS. Mieszkańców części A poinformowano, że tego dnia opuszczają dzielnicę i przenoszą się do obozu w Płaszowie. Dzieci do czternastego roku życia miały pozostać w getcie. Amon Goeth, komendant obozu, obiecywał, że zostaną sprowadzone, kiedy tylko będą gotowe przeznaczone dla nich baraki. Nie wszyscy rodzice mu uwierzyli. Wielu próbowało przemycić dzieci ukryte w walizkach i tobołkach. By udaremnić te zamiary, Niemcy dźgali bagaże bagnietami. Około godziny 16 z getta wyruszył pochód ustawionych piątkami Żydów. Popychani i bici przez SS-manów, szli ulicami Limanowskiego i Wielicką do Płaszowa.

14 marca 1943 mieszkańcom getta B kazano się zebrać na pl. Zgody. Niemcy przeszukiwali domy. Ukrywających się mordowali na miejscu. Zgromadzonych załadowano do aut ciężarowych, które – eskortowane przez esesmanów na motocyklach – pojechały do obozu koncentracyjnego Auschwitz. Około godziny 15 na pl. Zgody zostało jeszcze kilkaset osób, które nie zmieściły się do ciężarówek. Wszystkich pognano do obozu w Płaszowie, gdzie zostali tego samego dnia rozstrzelani.

Po wojnie

30 lipca 1948 plac Zgody został uroczyście przemianowany na plac Bohaterów Getta. Przez prawie 60 lat znajdował się na nim zaniedbany dworzec autobusowy.

8 grudnia 2005 przestrzeń placu wypełniła instalacja rzeźbiarska Piotra Lewickiego i Kazimierza Łataka. Artyści, zainspirowani opisem mebli porzuconych po likwidacji getta, ustawili na nim kilkadziesiąt żelaznych krzesel.

Apteka Pod Orłem Tadeusza Pankiewicza została w 1951 upaństwowiona – jej właściciel pełnił w niej funkcję kierownika do 1955, kiedy to na własną prośbę został przeniesiony do innej apteki. W 1967 apteka Pod Orłem została zlikwidowana. W jej wnętrzach urządzono Bar Nadwiślański, zamknięty dopiero w 1981.

Dwa lata później, decyzją Naczelnika Urzędu Dzielnicowego Kraków Podgórze, w dawnych pomieszczeniach apteki otwarto niewielkie Muzeum Pamięci Narodowej. Dzięki dotacji Romana Polańskiego w 2003 aptekę wyremontowano i zmieniono w niej ekspozycję. Od tej pory Apteka pod Orłem pod kierunkiem Anny Pióro – działa jako jeden z oddziałów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa.

Na podstawie: Katarzyna Zimmerer, *Getto 1941-1943*, wyd. CD, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2010.